

SLOVENSKA VODNA IMENA*

Delo je pravzaprav etimološki slovar naših voda, ki nas preko Bernerjevega in drugih slovarjev popelje tudi med razlage občih besed, osnov za tvorbo imen. Sestavljeno je po vseh bistvenih načelih takega slovarja, le da ima tudi tekst, ki živahno, osebno, obenem pa bistroidno vodi bralca skozi pri nekaterih imenih skoraj že neskončni labirint najrazličnejših razlag. Naj povem le nekaj besed o pomenu takega dela, kritika, ki jo more napisati le ožji strokovnjak tega področja, sodi drugim.

Zanimanje za imena in njihovo zvezo z občimi besedami se tu in tam zbudi pri vsakem človeku. Močna je želja spoznati zgodovino svojega rodu in vsega, kar razodeva podobo njegovega življenja v minulih dobah. Jezik je tudi v današnji sestavi pravi zaklad prizadevanj in spoznanj v preteklosti; še posebej pa je v imenih ohranil toliko davnine, da je odkrivanje imenske in s tem tudi splošne besedne slike, preko tega pa življenja prednikov, vredno velikega truda, s katerim mora znanstvenik premagovati neštevilne ovire, da se prikoplje do sprejemljivih razlag. Že laik more v marsikaterem imenu na prvi pogled spoznati njegovo zvezo ali identičnost z občo besedo, saj je tme morda le v obrazilu drugačno. Navadno bo pri takih imenih na mah razjasnjen tudi vzrok, zakaj je rečica dobila to ali ono ime.

Druga je z množico imen, kjer zveza z besedo ni več na dlani; pred takimi obstane laik brez moči. Tu se začne delo lingvista-onomastika, ki pozna do podrobnosti razvoj jezika v vseh njegovih pojavih in ki si je osvojil ostro izdelano metodo. Ta bo prodril veliko dalje: ime bo preko vseh razvojnih stopenj potisnil nazaj v prvotno slovenščino, ga predstavil v stari podobi ter mu poiskal vzporednice, današnje in stare, v drugih slovanskih jezikih, pa bo izluščil ime, ki mu bo spet jasen postanek iz besede. Beseda sama je šla v našem jeziku morda v pozabo ali pa je zaradi posebne usode krenila po drugi pomenski poti, v nekem slovanskem jeziku pa more biti ohranjena v čistem, starem pomenu.

Vsa vodna imena pa tudi s tem niso razložena. Veliko jih še ostane takih, ki niso bila nikoli omenjena v zgodovinskih virih, ni jim najti slovanske paralele, tako da je slednja rekonstrukcija iz tega območja nemogoča. Taka imena so lahko nove, specialno slovenske tvorbe, a tako deformirane, da ne peljejo k nobeni ohranjeni besedi; bolj verjetno je, da je ime predslovansko, pa so ga Slovenci po svoje sprejeli in predelali; morda nam je sporočeno v rimskih virih, a tudi romansko ne more biti. Lahko da se posreči jezikoslovcu najti sled med bornimi ostanki stare ilirščine, ali pa da jo celo preko živih potomcev predindoevropskega prebivalstva okrog Sredozemlja potegne prav do tja.

Slovencem in Slovanom je Miklošič utrl pot v znanstveno proučevanje imen. Bolj ali manj so morali vsi kasnejši raziskovalci po njegovih stopinjah, le da so si mogli sproti pomagati z vzporednim razvojem pomožnih ved in so prišli do mnogih novih dognanj. Pri nas so se doslej le sporadično ukvarjali z imeni, veliko razlag je bilo čisto diletantskih. Drugi Slovani imajo o imenih že nekaj monografij, tako da je bilo avtorju omogočeno primerjanje. Povsod

* *France Bezljaj, Slovenska vodna imena*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1936.

pa gresta historična lingvistika in onomastika druga ob drugi, kajti ločeni bi bili obe oškodovani za najosnovnejša spoznanja.

Bezljajeva knjiga je pri nas prva sistematična zbirka in obdelava vodnih imen od A—L. V njej pa je zajetega tudi mnogo krajevnega in osebnega imenja, ki se prepleta z vodnim, in ga je avtor tudi sproti obdeloval. Knjiga je bogata in zanimiva novost tudi za širši krog bralcev. Hrani koristne podatke za tiste, ki žele zvedeti, kje je ta ali ona voda, kdaj in v kakšni obliki je bila prvič zgodovinsko zabeležena; zadovoljila bo tudi drugega, ki išče, kod po slovanskem svetu so še razširjena enaka imena, mlademu slavistu odpira ob izčrpni literaturi nova področja, onomastika pa bo pritegnilo celotno gradivo in nekatera nova mnenja in zveze, ki jih avtor tu in tam izraža.

-nc

ZGODOVINA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Zdaj ko je naš namen, da ugotovimo vrednost tega, kar so avtorji napisali posebej o slovenskem literarnem razvoju, je treba najprej poudariti, da v teh poglavjih — razen morda v enem primeru — ne moremo opaziti nezadostnega poznavanja stvarnih dejstev. Nasprotno: ponekod najdemo tudi nove podatke in naletimo na nove izsledke, ki jih niti Kidrič niti Prijatelj in niti Slodnjak še niso mogli upoštevati. Kolikor pa vendarle pogrešamo nekatera stvarna dejstva, tedaj to ni posledica pomanjkljivega poznavanja, pač pa je avtor bodisi iz metodoloških bodisi iz drugih načelnih razlogov opustil podrobnejše naštevanje. Zato večji del prve knjige *Zgodovine slovenskega slovstva* ustreza najosnovnejši zahtevi, ki jo mora spoštovati sleherna znanstvena in učna knjiga, če naj bo vredna resne kritične pozornosti: pretežna večina podatkov je v skladu s posameznimi zgodovinskimi dejstvi in količina stvarnega gradiva vsaj v glavnem ustreza namenu in značaju publikacije, kar pomeni, da sme bralec, kadar išče biografske in bibliografske podatke, knjigi povsem zaupati.

Vendar pa opisana odlika še ne upravičuje naše knjige. Literarna zgodovina namreč ni in ne more biti nekakšen leksikon, ne more biti suhoparen arzenal podatkov. Zgodovinar mora posamezna dejstva razložiti, mora odkriti njihove medsebojne zveze, skratka, mrtvo gradivo mora oživeti in pred bralcem ne sme biti mehanična, linearna jukstapozicija dejstev, marveč mu mora zgodovinsko delo posredovati potek živega zgodovinskega procesa in posredovati mu ga mora tako, da spozna ali vsaj zasluti vzroke, ki so uravnavali, in silnice, ki so usmerjale dogodke ter pomembnost in vrednost rezultatov, ki so jih ti dogodki povzročili.

Toda če naj bo izid nove knjige resnično smotrno, mora biti ta knjiga nekaj novega, v našem primeru to pomeni, da mora prinesiti ali novo gradivo, ali pa nove ideje, se pravi novo interpretacijo že znanega gradiva. Če bi knjiga v ničemer ne bila novost, če bi bilo v njej zbrano gradivo že pretežno znano, če bi bila njena idejna vsebina zgolj rezultat kompilacije, se pravi, če bi razlage zgodovinskega dogajanja ne izpričevale resnične izvirnosti, bi bilo treba kljub vsemu gradivu vprašati, ali je smotrno, da je sploh izšla.

Zaradi tega je naloga kritike, da ugotovi predvsem, kako je zgodovinsko gradivo organizirano in razloženo ter v kakšni meri je knjiga novost, koliko

je v njej novih stvarnih dejstev in koliko novih idej, bodisi takih, ki jih takoj opazimo v razlagah posameznih dogodkov in dejanj, bodisi takih, ki so skrite v kompoziciji dela in razporeditvi materiala.

Pregledati je treba najprej tisti odlomek, ki ga je napisal Lino Legiša in mu dal naslov *Kulturni razvoj na Slovenskem*. Ker je to del večjega poglavja, *Slovenci v srednjem veku*, je očitno, da gre za srednjeveško kulturno dogajanje na Slovenskem.

Kulturno življenje na slovenskem ozemlju je bilo v srednjem veku v primeri z nekaterimi drugimi evropskimi pokrajinami zelo neobogljeno. Še posebej velja to za literaturo bodisi latinsko ali nemško bodisi slovensko. Pri nas niso nastajale ne epske pesnitve kot so n. pr. *Chansons de Geste* in ne trubadurska lirika. Prav tako se niso porajale nove redakcije raznih pesniških snovi, ki so v tistem času preplavljale Evropo. Če sodimo po ohranjenih in na slovenskih tleh nastalih rokopisnih ostankih, je bilo literarno prizadevanje pri nas zelo skromno.

Prav ta revnost kulturnega življenja pa zastavlja raziskovalcu vrsto važnih vprašanj in ob odgovorih nanja si lahko pravzaprav šele ustvarimo pravo podobo kulturne situacije na Slovenskem v srednjem veku in razložimo nekatere kasnejše pojave. Čeprav so namreč spomeniki kulturnega dela tako zelo skromni, pričajo vendarle, da se je slovensko ozemlje že v srednjem veku vključilo v določen kulturni krog, pričajo, da so se že v srednjem veku izoblikovali pogoji za kasnejšo smer našega kulturnega razvoja in njegovo intenzivnost.

Izmed vseh kulturno zgodovinskih problemov pa je naš avtor deloma razložil le, zakaj slovenska beseda v srednjem veku ni mogla postati tudi literarna govorica. Vse drugo je ostalo v njegovem sestavku ali nedotaknjeno, ali pa je doživelo skrajno pomanjkljivo interpretacijo.

Ni moj namen, da bi opisal vsa vprašanja, ki jih je naš avtor spregledal, opozorim naj le na najvažnejša.

Ko se z vso upravičenostjo sprašujemo, čemu slovenščina ni mogla postati literarni jezik, se moramo nujno vprašati tudi, kako da se na Slovenskem ni mogla razviti niti pomembnejša nemška niti pomembnejša latinska književnost, skratka: zakaj se na Slovenskem v srednjem veku ni moglo izoblikovati pomembnejše kulturno žarišče in kako da so se vse kulturno tvorne sile stekale s slovenskega ozemlja v sosednja kulturna središča. Tu bi bilo treba spregovoriti verjetno najprej o »nestabilnosti« slovenskega ozemlja in o relativno kasnem formiranju tistega jedra, ki predstavlja današnjo Slovenijo. Spregovoriti bi bilo treba najbrž o geografskopoličnem položaju Slovencev, ter označiti karakter srednjeveških kulturnih centrov, opisati srednjeveški univerzalizem itd. Naš avtor sicer citira Piccolominijeve besede, a te so samo konstatacija, ki ničesar ne razlaga in se vprašanja samega nikjer ne dotakne. S tem je pravzaprav prezrl najvažnejši, bistveni problem, ki ga je treba ob razmišljanju o slovenskem srednjem veku najprej razrešiti.

V zvezi s tem je ocena katoliške cerkve in njenega deleža pri nastanku slovenskega pismenstva. Okrog tega je bilo v slovenski literarni zgodovini precej pisanja in nastali sta dve tezi, Kidričeva in Grafenauerjeva. Kidrič je prišel namreč na podlagi gradiva do prepričanja, da »latinski cerkvi ne pritiče niti spričevalo, da bi bila storila svojo dolžnost v preteklosti, da bi bila iz sebe v doglednem času izpremenila svojo miselnost o literarnosti slo-

venščine». S tem je hotel reči, da je tista cerkev, ki je drugod s svojimi prizadevanji pospeševala razvoj ljudskih jezikov v literarne govorice, vplivala na Slovenskem pravzaprav v obratnem smislu. Ni dvoma, da je to izredno važno vprašanje, pa vendarle ga je Legiša prezrl.

Nič manj važno ni vprašanje o zvezah Slovencev z akcijo Cirila in Metoda. Naš avtor je iz obravnavanega poglavja Cirila in Metoda skoraj popolnoma izključil in jima posvetil poseben odlomek izven kulturnega razvoja Slovencev. Omenja samo glagolico na Hrvaškem in v Istri ter trdi: »Sled starocerkvenoslovanskih molitvenih besedil mora biti tudi v ohranjenih slovenskih zapisih«. (Stran 154. O tej tezi bom govoril podrobneje kasneje.) S to vsekakor problematično trditvijo še zdaleč ni izčrpano vse, kar bi bilo treba povedati o Cirilu in Metodu v zvezi s slovenskim kulturnim razvojem in njegovimi zakonitostmi. Opozorim naj na Kidričeva razmišljanja (*Zgodovina*, stran 4) in poudarim, da bi bilo treba vsaj bežno omeniti, zakaj in kako se je zgodilo, da se je začela prava slovenska pismenost razvijati dejansko izven območja starocerkvenoslovanske književnosti. Če pravim: vsaj mimogrede, s tem še ne trdim, da gre za manj važno ali celo nepomembno zadevo. Nasprotno. Prepričan sem, da je tu skrit tako važen in obsežen problem, ki bi ga kulturni zgodovinar ne smel prezreti. Saj vendar ne gre za nič manj in nič več kot za tiste sile, ki so gnale slovensko ljudstvo na zahod, v Evropo in ga oddaljevale od Bizanca in vzhoda.

S temi vprašanji seveda še zdaleč ni izčrpana vsa problematika slovenskega srednjega veka, vendar kažejo, da se kulturni zgodovinar nujno zaustravi predvsem ob dveh dejstvih. Najprej ga preseneti šibak utrip kulturnih prizadevanj, hkrati pa opazi izrazito usmerjenost na zahod. Tu je po vsem videzu problemsko jedro in tu mora pričeti znanstvena analiza. Naš avtor je šel mimo in zato njegovemu sestavku ne moremo priznati potrebne izčrpnosti.

Nič bolj zadovoljiv ni obravnavani sestavek tam, kjer govori o tistih dveh pojavih, ki poleg slovenskih zapisov, arhitekture, likovne umetnosti in slovenske narodne pesmi predstavljata pravzaprav edino kulturno manifestacijo na Slovenskem tja do Trubarja: o nemških in latinskih rokopisih ter o tako imenovanih slovenskih humanistih. Če pustimo ob strani srednjeveško arhitekturo, slikarstvo in kiparstvo, potem nam srednjeveški rokopisi in tako imenovani humanisti morajo predstavljati dvoje takih pojavov, ki skupno s slovenskimi zapisi tvorijo središče in glavni dokument kulturnega razvoja na Slovenskem vse do leta 1551.

O nemških in latinskih rokopisih na Slovenskem sta Milko Kos in Fran Stelê izdala pomembno publikacijo, Kos pa je o istem predmetu sicer sumarično, a zelo precizno in pregledno posebej spregovoril še v svoji *Zgodovini* (glej drugo izdajo). Razumljivo je, da se je tega moral dotakniti tudi naš avtor. Storil je to v precej obsežnem odstavku, ki pa je zelo pomanjkljiv. Govoriti bi namreč moral o nastanku in značaju samostanov, kjer so bili rokopisi shranjeni oziroma, kjer so nastajali. Pri tem bi moral opozoriti na zveze, ki so te samostane družile z zahodnimi in srednjeevropskimi kulturnimi središči, ter bi slednjič moral spregovoriti o novi etapi tistega procesa, ki ga Milko Kos imenuje evropeizacija Slovencev. Dejstvo, da smo se Slovenci vključili v zahodno evropsko kulturo, naš avtor sicer mimogrede omenja v zvezi s knezom Borutom in Hotimirjem (stran 151), vendar se mu ne zdi toliko važno, da bi o

njem obširneje razpravljal, pa tudi kasnejši razvoj v tej smeri ga ne zanima več (glej še, kar sem prej pripomnil k Legiševemu obravnavanju Cirila in Metoda).

A ne le to. Vse kar piše naš avtor o srednjeveški rokopisni dejavnosti, se mu spremeni v golo naštevanje. Seznam rokopisov in mehanični opis njihove vsebine pa nikakor ne moreta izčrpati gradiva Kosove in Steletove knjige in še približno nista tako pregledna kot kratki Kosov opis v njegovi *Zgodovini*. Naš avtor torej ne podaja analize srednjeveške rokopisne dejavnosti na Slovenskem, ne označuje njene vrednosti ne njenega pomena. (Mimogrede še tole: Legiša je pozabil opozoriti, da sta delovali na Slovenskem dve misijon-ski šoli: irska in nemška. Glej o tem Grafenauerjev prispevek za *Zbornik zimske pomoči 1944.*)

V prav takšno naštevanje se mu spremeni tudi razpravljanje o slovenskih humanistih. Za zgled naslednji stavek: »Na dunajski univerzi je n. pr. okoli 1388 učil doktor teologije avguštinec s Kranjskega (Leonhardus de Carniola), od 1407 do 1410 je Nicolaus de Styria predaval Aristotelovo filozofijo, na isti artistski fakulteti so to stoletje učili Andrej iz Ljubljane, Krištof s Kranjskega, Mihael in Gregor iz Kranja, Tomaž Prelokar iz Celja, civilno pravo pa Lovrenc iz Gornjega grada« (stran 169). Takle stavek resda posreduje bralcu cel kup stvarnih dejstev, vendar pa mu ne pove dovolj.

Z naštevanjem Slovencev, ki so poučevali na tujih univerzah in z razglabljanjem o humanistih (kot n. pr. o Bernardu Pergerju ali Pavlu iz Kamnika) pa je naš avtor segel že do konca drugega desetletja 16. stoletja. Ta razširitev srednjega veka do 1520 je vsekakor presenetljiva. Če trdi naš avtor sam, da so bili nekateri izmed teh mož »že humanistično uravnani« (stran 169), potem je nedopustno, da jih je uvrstil v sestavek, v katerem razpravlja o srednjeveškem kulturnem razvoju. Tem bolj nedopustno pa je to, če upoštevamo razvoj v ostali Evropi. Leta 1510 je umrl n. pr. Villon. Res je sicer, da se prične razkroj srednjega veka prej v Italiji kot v Franciji, res je, da je ta proces v nekaterih deželah manj intenziven in počasnejši, kljub temu pa ljudi, o katerih trdimo, da so bili »humanistično uravnani« in o katerih vemo, da so živeli in delovali v začetku 16. stoletja, ne moremo več prištevati v srednji vek.

Legišev sestavek nas ne more zadovoljiti tako zaradi skrajno nepopolnega obravnavanja načelnih vprašanj, kakor tudi zaradi pomanjkljivega prikaza nekaterih konkretnih dejstev. Poleg tega je njegov odlomek pisan dokaj nepregledno, in sicer brez pravega načrta in jedra, brez osrednje ideje in brez smisla za enotnost in posebnosti posameznih obdobj.

Za Legiševim razpravljanjem najdemo Tomšičev prispevek *Zapiski o slovenskem jeziku*, torej razpravo, ki naj opiše poseben sektor kulturnega življenja na Slovenskem, se pravi slovensko »literarno« tvornost. Misel redakcije, naj splošno kulturno življenje opiše poseben, slovenske rokopisne poskuse pa zopet poseben sestavek, ni bila najbolj srečna. Slovenski zapiski niso le del splošnega kulturnega življenja, marveč nam zaradi pomanjkanja gradiva včasih pomagajo, da si to življenje laže in jasneje predstavljamo. In narobe. V slovenskih zapiskih je možno odkriti odblesk splošnega kulturnega dogajanja in jih brez tega sploh ni mogoče razumeti. Spričo tega sta se avtorja znašla v neprijetnem položaju: grozila jima je nevarnost, da bosta morala oba pisati o enih in istih dejstvih. In res se temu nista mogla vedno izogniti — zlasti v odlomkih o ljudskem pesništvu. Ker pa redakcija vendarle

ni želela preveč ponavljanja, je verjetno Legiša opustil n. pr. razpravljanje o nekaterih vprašanjih, ki so v zvezi s Cirilom in Metodom in pa z vlogo katoliške cerkve, ker je moral o tem pisati Tomšič. Le-ta pa zopet ni mogel vključiti slovenskih zapiskov v splošno podobo kulturnega življenja, ker je o tem na splošno pisal že Legiša. Tako sta torej oba sestavka nujno pomanjkljiva in srednji vek je v naši publikaciji doživel precej nesrečno usodo.

Če ne upoštevamo teh pridržkov, lahko rečemo, da je Tomšičev prispevek dokaj solidna informacija o nekaterih stvarnih dejstvih. Upoštevajoč vse dosedanje ugotovitve pripoveduje zelo podrobno o nastanku posameznih zapiskov, o njihovi usodi, njihovih nahajališčih in jih krati tudi jezikovno označuje. Doslej še nismo imeli dela, ki bi tako obširno predstavilo vse najstarejše spomenike našega jezika hkrati. Kidrič jih v svoji *Zgodovini* samo omenja, le sem pa tja — zlasti ob *Brižinskih spomenikih* — je nekoliko obširnejši. To seveda ne pomeni, da je storil napako. Narobe. Ravnal je prav tako smotrno kot Edmond Faral, ki je v svoji razpravi o srednjem veku omenil znameniti *Serment de Strassbourg* samo z enim stavkom (glej Bédier-Hazard, *Littérature française I*, 2. izdaja, stran 5). Tudi naš avtor se zaveda, da vsi ti spomeniki pravzaprav niso pravi predmet literarne zgodovine (glej stran 180 in 181). In ker je res tako, je moral navajati take bibliografske podrobnosti, ki jih običajno najdemo v opombah pod črto. Zaradi tega pa utegne biti njegov sestavek dobra pomoč srednješkolskemu profesorju.

Vendar je v zvezi s temi spomeniki nekaj načelnih vprašanj, ki jih ne moreta izčrpati niti bibliografska podrobnost niti gola lingvistična analiza, in prav ta vprašanja so tista, ki morajo zanimati literarnega zgodovinarja. Prvo, o vlogi katoliške cerkve, sem že omenil, ko sem govoril o Legiši. Proti citirani Kidričevi tezi je svoj čas Ivan Grafenauer postavil trditev o »nepretrgani pisemsko-ustni tradiciji od najstarejše dobe slovenske zgodovine in pismenstva do dobe tiska in tudi rahli medsebojni vezi duhovščine glede najnujnejših praktičnih potreb duhovnega pastirstva, tudi glede na molitvene obrazce, način katehiziranja in pridiganja« (ČJKZ 1951, 68).

Grafenauer je prepričan, da je bila literarna aktivnost duhovščine v slovenščini po *Brižinskih spomenikih* neprimerno bolj intenzivna, kakor pa lahko sklepamo po ohranjenih spomenikih. Rokopisni drobci, ki so se ohranili, so mu ostanki mnogo bolj obsežne literature, literature, v kateri odkriva notranjo kontinuiteto vse od *Brižinskih spomenikov* dalje. Neposreden dokaz za to kontinuiteto, za literarno in ustno tradicijo so mu n. pr. nekateri starinski izrazi v mlajših tekstih, tako n. pr. izraz *bogastvo tvoje* namesto *kraljestvo tvoje* v *Celovškem rokopisu* iz 14. stoletja. Besedo *kralj* smo Slovenci dobili šele po smrti Karla Velikega. Ker pa bere v *Celovškem rokopisu* bogastvo ne pa kraljestvo, domneva, da je prevod očenaša nastal kmalu po smrti Karla Velikega, ko se ime *Karl* še ni spremenilo v pojem *kralj*. Iz tega sklepa, da je *Celovski rokopis* samo eden, a edini ohranjeni zapis očenaša, da torej ni slučajno nastal v 14. stoletju, marveč da je moralo biti takih zapiskov še več. Kidrič Grafenauerjeve teze ni nikdar sprejel, in je pri tem ravnal povsem v skladu z dejstvi in izsledki resnično znanstvene analize.

Tomšič sprejema v glavnem Kidričevo oceno, zato zavrača misel o literarni tradiciji in — kakor Kidrič — poudarja, da je bilo najpomembnejši literarni tvorec na Slovenskem slovensko ljudstvo s svojo ljudsko umetnostjo. Vendar pa naš avtor pripominja: »Močna je bila ustna tradicija, saj

so se nekateri molitveni obrazci ohranili v starinski obliki od začetkov krščanstva med Slovenci pa tja do 15. ali celo 16. stoletja» (stran 170). Če opazujem ta Tomšičev stavek v luči debate med Kidričem in Grafenauerjem, se mi zdi, da je njegova ugotovitev vsekakor preostra, na drugi strani pa nejasna in nepopolna.

Predvsem je takih molitvenih obrazcev, za katere smemo reči, da so se v ustni tradiciji ohranili od začetkov krščanstva pa tja do začetkov reformacije, prav malo. V glavnem gre za tri primere. Prav zaradi tega majhnega števila, menim, da je Tomšičeva formulacija preostra in nekam pretenciozna.

Poleg tega gre za značaj ustne tradicije. Gre namreč za vprašanje, ali imamo opravka s tako ustno tradicijo, ki jo je vzdrževala duhovščina v svoji pastirski vnemi, ali pa za takšno tradicijo, ki je živela nekako sama od sebe, med vernim ljudstvom, brez posebnega prizadevanja duhovščine. Ali niso morda tisti starinski izrazi v nekaterih obrazcih, ki naj dokazujejo ustno tradicijo, hkrati tudi dokaz, da je duhovščina mehanično sprejemala to, kar je med ljudstvom živelo, sprejemala brez kritičnosti in brez prizadetosti? Kako je vendar sicer mogoče, da je šele Trubar opazil, da je napačno, če slovenski kmet v svojem očenašu moli »bogastvo tvoje« ne pa »kraljestvo tvoje«?

Spričo debate med Kidričem in Grafenauerjem se torej zastavlja vprašanje o značaju tiste ustne tradicije, o kateri govori naš avtor. In ker tega ni upošteval, je napisal trditev, ki je nujno nepopolna in nejasna.

Drugo načelno vprašanje je v zvezi z *Brižinskimi spomeniki*. Že od njihove prve objave se v znanstveni literaturi pojavljajo domneve o zvezah med prvimi slovenskimi zapiski in starocerkvenoslovansko književnostjo. Nekatere izmed teh hipotez so slednjič dozorele do trditve, da so *Brižinski spomeniki* nastali na podlagi neke starocerkvenoslovanske predloge. Vendar pa zagovorniki te misli niso mogli podati prav nobenega filološkega dokaza, se pravi, da v jeziku brižinskih spomenikov ni mogoče odkriti nikakršnih vplivov starocerkvenoslovanske. Zato skušajo svoje konstrukcije podpreti z analizo sloga in miselnosti *Brižinskih spomenikov*. V njih odkrivajo namreč take stilistične značilnosti, ki naj bi zašle v najstarejši slovenski tekst iz starocerkvenoslovanskih besedil, hkrati pa opozarjajo na nekatere posebnosti v miselnosti, posebnosti, ki menda izvirajo iz vzhodne teologije in ki naj bi bile posreden dokaz za starocerkvenoslovansko predlogo. Raziskovanje sloga je nekatere pisce zavedlo celo do tega, da so v II. briž. spomeniku odkrili prave pravcate verze (n. pr. Isačenko, pred njim pa na podlagi tako imenovane zvočne analize že E. Sievers). Fran Ramovš je vse podobne domneve zavrnil in pri tem zapisal celo tole: »Tako tolmačenje je opravičljivo le za onega, ki ne pozna dobro razvoja slovenskega jezika ali pa če mu ugaja z ničemer upravičena subjektivna domneva o povezanosti brižinskih spomenikov s stsl. književnostjo v Panoniji.«

Ista teza se pojavlja tudi v nekoliko bolj omiljeni obliki: ne govori izrecno o starocerkvenoslovanski predlogi, marveč bolj o vplivih, za katere ni nujno, da bi bili posledica predloge, marveč naj bi se uveljavili na podlagi ustnega izročila. O tem je Anton Bajec zapisal: »Koliko pa je v njih [t. j. v Brižinskih spomenikih] stsl. vpliva, o tem so pa tudi sodbe slovenistov dokaj različne« (SR 1949, 163).

Kako sodi o tem Tomšič? Na strani 172 piše, da so na podlagi zakona Karla Velikega »nastali najstarejši nemški spovedni obrazci in katekizemski

teksti; iz njih pa izvirajo prvopisi brižinskih spomenikov». Toda že na naslednji strani beremo: »Vpliv starocerkvenoslovanske *predloge* [podčrtal D. P.] je viden v prvi vrsti v vzhodni bogoslovni miselnosti in v uglajenem govorniškem slogu.« Tomšič govori torej o starocerkvenoslovanski *predlogi*. In če upoštevamo še to, kar je rekel na prejšnji strani, sta tedaj pri nastanku *Brižinskih spomenikov* sodelovali kar dve predlogi: nemška in starocerkvenoslovanska.

Za svojo misel o stesl. predlogi ne more naš avtor podati nikakršnega filološkega dokaza, pač pa se sklicuje na stil in miselnost. Ko govori o prvem, piše na strani 182 tole: »Posebno se odlikuje po dognanosti tega sloga drugi brižinski spomenik, kjer srečujemo ne samo postavljanje pridevnikov za samostalniki [sledijo primeri], ampak tudi stopnjevanje [primeri] ali mnogozvezje in brezvezje... Po teh in podobnih slogovnih posebnostih je ta spomenik soroden nekaterim starocerkvenoslovanskim.«

Da bi dognali trdnost avtorjeve trditve, si moramo podrobneje ogledati omenjene slogovne značilnosti. Najprej inverzijo, t. j. postavljanje pridevnika za samostalniki: n. pr. *Bog vsemogočni* ne pa *Vsemogočni bog*.

Inverzijo najdemo ne samo v drugem, marveč v vseh treh spomenikih, kakor odkrijemo v vseh treh tudi navadno stavo (v II n. pr. slzna tēlese, mrzkih děl, prvé člověci itd.). Nikjer ne vidim razloga, zakaj naj bi bili primeri inverzije dokaz stesl. predloge. V vseh teh primerih gre za poudarjanje, za poseben čustveni poudarek, ki ga naš jezik še danes izraža ravno z inverzijo. Ta njena funkcija, funkcija čustvenega poudarjanja je razvidna zlasti iz tega, da odkrijemo inverzijo redno v poeziji pa tudi v taki prozi, ki je polna afektov in čustev (ritmizirana proza, patetični govor). Poleg tega, če že ravno iščemo vplive, lahko vendar vse primere inverzije v naših spomenikih izvajamo iz latinščine, kjer beremo *Deus omnipotens* in ne *Omnipotens deus* (glej na primer Kopitarjev latinski prevod *Brižinskih spomenikov*). Isto lahko rečemo za inverzijo svojilnega zaimka, o čemer je pisal Isačenko. Proti njemu pa trdi Bajec: »Gotov znak stesl. redakcije je Isačenko postpozicija svojilnega zaimka, ker je (po grškem vzorcu) značilna za vzvišeni, nevsakdanji slog... Vsakdo mora priznati, da se slog v Adh [t. j. drugi spomenik] loči od sloga v obeh spovednih formulah zlasti po retoričnem zanosu. Odtod postponirana stava! V podobnih primerih tudi moderna slovenščina uporablja postpozicijo, pa tudi starejši teksti, recimo Trubarjev katekizem... In vendar je bil Trubar pod silnim vplivom nemškega izvirnika! Postpozicija bi res utegnila biti vpliv grškega originala, a enako tudi latinskega« (SR 1949, 161).

Tako je torej s to prvo slogovno značilnostjo in tudi z vsemi drugimi stilizmi. Vsi so lahko zašli v naše spomenike iz latinščine. Pa tudi če bi res odkrili kakšne prav izrazite grške stilizme, bi to še vedno ničesar ne dokazovalo, saj vendar vemo, kako je grščina vplivala na latinščino in kako so nekateri vzhodni stilizmi prodirali iz vzhoda na zahod ravno preko latinščine. Ali ni mar latinščina še v svoji klasični dobi prevzemala iz grščine različne slogovne posebnosti? (O grških stilizmih v klasični latinščini glej Nordenovo knjigo *Die antike Kunstprosa*.)

Drugi dokaz so Tomšiču sledovi vzhodne miselnosti. O tem vprašanju je razmišljal predvsem Fran Grivec (med drugim v SR 1949, 126, pa tudi v GMS). Njegova razpravljanja so sicer zanimiva, vendar pa ne taka, da bi dokončno potrdila domnevo o stesl. predlogi. Če situacijo trezno preudarimo, moramo

reči, da je zaradi skopega gradiva res veliko možnosti za razne hipoteze, vendar pa raziskovanja še vse do danes niso prinesla nobenega takega podatka, spričo katerega bi smeli z vso odločnostjo trditi, da so *Brižinski spomeniki*, ali pa vsaj eden izmed njih, nastali na podlagi starocerkvenoslovanskih besedil. Domneva o stesl. predlogi je še vedno, kakor je rekel Ramovš, zgolj »subjektivna domneva«, zato ni prav, da se je v tako ekskluzivni obliki pojavila v prvi knjigi *Zgodovine slovenskega slovstva* — in prepričan sem, da je velika znanstvena vrednost Ramovškega dela tudi v tem, ker je znal kljub ponujajočim se drznim hipotezam ohraniti tisto previdnost in mero, ki sta tako zelo značilni za slehernega znanstvenika, ki res temeljito pozna svoj predmet.

Kakor ne moremo brez pridržka sprejeti Tomšičeve zamisli o nastanku *Brižinskih spomenikov*, tako pa moramo naslednja njegova razmišljanja prav odločno zavrniti: »Brižinski spomeniki so priča, kako se je slovenski predstavniki svet že v prvih stoletjih preobrazil pod vplivom nove miselnosti, ki je zajemala tedanjo Evropo, pa tudi kako si je ta svet zgodaj našel ustrezní izraz v takratni stari slovenščini. Preprosta, resnobna, pa tudi nekam slovesna vernost odseva tako iz splošne predstave človeške usode kakor iz nadržbnosti, ki jih je po svoje osvetljevala nova vera. Udomačijo se pojmi in izrazi za ta svet, ali kakor je zapisano v kasnejši stiški splošni spovedi, ta 'život', in oni svet z večnim življenjem v cesarstvu božjem, kamor bodo prišli izvoljeni, ki so se ravnali po božji zapovedi in se kesali svojih grehov. Hkrati so sprejeli Slovenci v glavnih črtah krščanski nauk o nastanku sveta, o grehu 'deda' Adama, Kristusovem prihodu, trpljenju in odrešenju, o krščanskih mučencih in o sodnem dnevu. Ob misli na vse to naj bi se odpovedali sovražniku našemu 'zlodeju staremu', ki je imenovan tudi 'neprijazen, sotona...' Bog vsemogočni, ki je ustvaril nebo in zemljo, dobi imena: gospod milostivi 'vrhnji' oče, zdravnik teles naših in rešitelj duš naših...« (stran 181-182).

Avtor pravkar citiranega odlomka nas hoče prepričati, da so *Brižinski spomeniki* dokaz, kako globoko in intenzivno je krščanska vera že takoj spočetka preoblikovala stare Slovence, njihovo pogansko miselnost in čustvovanje. Toda tudi ko bi bili *Brižinski spomeniki* po svoji vsebini povsem samostojna in spontana slovenska ustvaritev, bi Tomšič tega ne mogel napisati, saj vendar vemo, kako dolgo se je poganstvo še ohranilo na Slovenskem. Poleg tega so prvi slovenski spomeniki nastali na podlagi ukazov Karla Velikega, in kakor je znano, so bili tisti, ki teh ukazov niso izpolnjevali, podvrženi različnim kaznim (glej Grafenauer, *Karolinška kateheza* itd.). Kot kulturnopolitični dokument so *Brižinski spomeniki* rezultat širokopotezne akcije, ki jo je zasnovala in izvajala osrednja državna oblast in ki je prav zaradi tega morala imeti tudi nekatere poteze nasilja.

Tako se je naš avtor odmaknil od zgodovinske resnice, hkrati pa dokazal, da mu ni znana družbena in politična problematika pokristjanitve Slovencev. Očitno je spregledal, kakšne družbene sile so bile udeležene v procesu pokristjanjevanja in kakšna trenja je ta proces povzročal in izzival. O vsem tem je zelo obširno pisal Milko Kos v drugi izdaji svoje *Zgodovine*, in s to svojo pripombo hočem opozoriti še na eno bistveno vprašanje, ki ga je prva knjiga *Zgodovine slovenskega slovstva* popolnoma prezrla. Ponatisnjeni Tom-

sičev odlomek pa je v resnici nekakšna himna, opremljena z inverzijo kot nepogrešljivim znakom sleherne čustev polne proze.

Tomšičev sestavek je potemtakem, kot sem že zapisal, dokaj solidna bibliografska in lingvistična informacija. Pri vprašanjih, ki pa ne sodijo v ta območja in pri katerih se šele pričinja resnično literarno zgodovinsko delo, se je opiral deloma na Kidriča, večinoma pa ni našel srečne rešitve, ali pa se jih je kratko in malo izognil. Če dodamo k temu še, kar smo ugotovili o Legiševem pisanju, smemo reči, da je slovenski srednji vek v naši publikaciji zelo pomanjkljivo predstavljen in še bolj pomanjkljiva je analiza tega obdobja.

Dušan Pirjevec

(Se nadaljuje)

ZAPISKI

KONGRES POLJSKIH PISATELJEV

(Nadaljevanje in konec)

Kongresu poljskih pisateljev je predsedoval Julian Przyboś, ki spada tako kot kritik Sandauer med vodilne poljske moderniste. V letih med obema vojnama (rodil se je leta 1901) je bil najbolj znan pesnik avantgarde, oblikovno revolucionarne, sicer pa neenotne pesniške skupine, ki je od 1922—1927 izdajala v Krakovu literarni reviji *Zwrotnica* in *Linia*; pozneje so k avantgardi prištevali na splošno pesnike, ki so iskali novega načina izražanja. Przybośeve pesmi — sestavljene iz težko umljivih metafor, z elipsami, t. j. opuščanjem nekaterih miselnih elementov v stavku, sicer pa precizne, natančno odmerjene, s svojo notranjo logiko — so bile v središču tedanje literarne polemike. Literarnim teorijam avantgarde je ostal Przyboś zvest tudi po drugi svetovni vojni, v kateri je tesno sodeloval z levičarji in bil nato prvi predsednik Zveze poljskih književnikov (1944-45). V svojem govoru na kongresu je poudaril predvsem, da ni nove umetnosti brez nove umetniške ideje. Že kako leto sem klije v poljski umetnosti zrno novosti; nastopili so mladi, pristni pesniki, delajo slikarji, kiparji, arhitekti, ki so jih prej od rivali ustvarjalci spomenikov »socrealistične grdote«. Estetika po govornikovem mnenju nikakor ni majhna, nepomembna stvar: napačna estetika je v gradbeništvu veljala težke milijone in še povečala stanovanjsko stisko, v literaturi pa uničila — razen nešteti zavojev možganske skorje — cele tone dragocenega papirja. Novi stil bo po Przybośevem prepričanju stil »ravne linije«. Socialistični realizem se je oziral nazaj namesto naprej, širil tradicionalnost in epigonstvo, da bi obdržal ljudi v zaostalosti in poneumljenju; sedaj je treba navezati na večno živo tradicijo, na tradicijo — novatorjev. V zvezi s tem je Przyboś odklonil publicističnost, podlistkarstvo; ugotovil je, da pretekla leta starejšim pisateljem niso škodovala, da pa se današnja srednja generacija — tista, ki se je bojevala za socialistični realizem — in najmlajši književniki ne orientirajo v umetnostnih smereh in idejah v svetu in zato sprejemajo slučajne modne krike za vodilna gesla.